

چنین گفت دهقان

کوتاه‌شده شاهنامه فردوسی

گزینش و گزارش:

دکتر محمدجعفر یاحقی

استاد دانشگاه فردوسی مشهد و

عضو پیوسته فرهنگستان زبان و ادب فارسی

www.ketab.ir
سرشناسه: یاحقی، محمدجعفر، ۱۳۳۶ -

عنوان و نام پدیدآور: چنین گفت دهقان: کوتاه‌شده شاهنامه فردوسی.

مشخصات نشر: مشهد، به‌نشر (انتشارات آستان قدس رضوی): ۱۳۹۴.

مشخصات ظاهری: ۶۰۸ ص.

فروست: به‌نشر (انتشارات آستان قدس رضوی): ۱۳۵۵.

شابک: 978-964-02-2259-1

وضعیت فهرست‌نویسی: فیبای مختصر

یادداشت: فهرست‌نویسی کامل این اثر در نشانی <http://opac.nlai.ir> قابل

دسترسی است.

یادداشت: کتابنامه

یادداشت: نمایه

شماره کتابشناسی ملی: ۳۸۱۱۰۹۹

به نشر
انتشارات آستان
قدس رضوی

چنین گفت دهقان

کوتاه شدهٔ مجموعهٔ ردوس

دکتر محمد جمعیل یاحقی

استاد دانشگاه فردوسی مشهد

عضو پیوسته فرهنگستان زبان و ادب فارسی

طراح جلد | فرید یاحقی

نوبت چاپ | اول - ۱۳۹۴

شمارگان | ۱۵۰۰ نسخه

قطع | وزیری

چاپ | مؤسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی

شابک | ۹۷۸-۹۶۴-۰۲-۲۲۵۹-۱

حق چاپ محفوظ است.
به نشر (انتشارات آستان قدس رضوی)

قیمت | ۲۹۰۰۰۰ ریال

دفتر مرکزی | مشهد، بلوار سجاد، خیابان میلاد، ص.پ. ۹۱۳۷۵/۴۹۶۹

تلفن و دورنگار | ۳۷۶۵۲۰۰۸

دفتر تهران | تلفن و دورنگار | ۸۸۹۶۰۴۶۶

نشانی اینترنتی | www.behnashr.com | پست الکترونیکی | publishing@behnashr.com

۱۳۵۵

فهرست مطالب

۱۱	سرآغاز.....
۱۱	گزیده نویسی شاهنامه.....
۱۹	فردوس؛ از ولادت تا درگذشت.....
۲۵	مهاجرت به طار.....
۳۷	آغاز کتاب.....
۳۷	خدا و خرد.....
۳۸	نخست آفرینش خرد را شناس.....
۳۹	نخستین فکر.....
۳۹	دانش دین.....
۴۰	چنین یادگاری شد اندر جهان.....
۴۱	جوانی بیامد گشاده زبان.....
۴۲	گیومرث.....
۴۳	هوشنگ.....
۴۴	تهمورث.....
۴۵	جمشید.....
۴۵	چنین جشن فرخ.....
۴۷	ضحاک تازی.....
۴۸	فریدون فرخ.....

۴۹	چو برخواند کاوه.....
۵۱	کاویانی درفش.....
۵۲	چنین داد پاسخ بدو کندرو.....
۵۶	بیاراست گیتی بسان بهشت.....
۵۹	سه فرزند بودت خردمند و گُرد.....
۶۹	کین ایرج و آغاز داستان منوچهر.....
۷۴	منوچهر را خوانند آفرین.....
۷۵	پرشگفتی یکی داستان.....
۸۱	پس پرده او یکی خترست.....
۸۵	به رستم همی از شگفتی ماند.....
۸۷	همه لشکر نوذر ار بشمریم.....
۹۲	پادشاهی زو تهماسب.....
۹۲	همی رخس رستمش خوانیم و بس.....
۹۴	بیامد گرازان بر کیقباد.....
۹۶	به شاهی نشست از برش کیقباد.....
۱۰۲	چو کاووس بگرفت گاه پدر.....
۱۰۶	نهادند سر سوی مازندران.....
۱۱۰	رستم در هفت خان.....
۱۲۴	رزم کاووس با شاه مازندران.....
۱۲۹	رزم کاووس با شاه هاماوران.....
۱۴۰	داستان رستم و هفت گردان.....
۱۴۶	داستان رستم و سهراب.....
۱۴۶	رستم در نخچیرگاه.....

۱۴۷	در بزم شاه سمنگان
۱۴۸	تهمینه بر بالین رستم
۱۵۱	مولود سهراب
۱۵۲	با نگاهبانانِ دژ سپید
۱۵۳	نبرد با هجیر
۱۵۴	رزم سهراب با گردآفرید
۱۵۶	نامه گزدهم به کیکاووس
۱۵۷	نامه کاووس به رستم
۱۵۸	تردیده و درنگها
۱۶۴	نخستین رویارویی
۱۶۶	آزمون کشتی
۱۶۹	پایان کار سهراب
۱۷۲	نوشدارو بعد از مرگ سهراب
۱۷۷	داستان سیاوخش
۱۹۳	نامه سیاوش به کاووس
۱۹۵	پاسخ کاووس به سیاوش
۱۹۸	نامه افراسیاب به سیاوش
۱۹۹	رفتن سیاوخش به توران زمین
۲۰۱	پیوند کردن سیاوش با پیران ویسه
۲۰۳	پیوند کردن سیاوخش با افراسیاب
۲۱۱	خواب دیدن سیاوش
۲۱۳	رسیدن افراسیاب به سیاوخش گرد
۲۱۶	خون سیاوش
۲۱۸	زادن و کودکی کیخسرو
۲۲۱	کیخسرو در نزد افراسیاب

۲۲۳	کین سیاوش
۲۲۵	کیخسرو به ایران می‌آید
۲۲۷	گیو در جست و جوی کیخسرو
۲۳۰	پادشاهی کیخسرو
۲۳۷	رزمِ فرودِ سیاوش
۲۴۱	جَریره بر دالینِ فرود
۲۴۲	همه کشته از برف شد نابدید
۲۴۴	دریغ آن برادرِ فرود جوان
۲۴۸	تازیانه بهرام
۲۵۲	داستان کاموس گُشانی
۲۶۲	رستم و اشکبوس
۲۶۸	خاقان چین
۲۷۲	رزمِ رستم با شنگل
۲۷۷	داستان اکوان دیو
۲۸۱	داستان بیژن و منیژه
۳۰۱	داستان رزمِ یازده رُخ
۳۱۱	پایان کارِ پیران
۳۱۹	جنگِ بزرگِ کیخسرو
۳۳۲	پایان کارِ افراسیاب
۳۳۵	فرجام کارِ کیخسرو
۳۴۵	پادشاهی لهراسپ
۳۵۰	پادشاهی گشتاسپ به سخنِ دقیقی

۳۵۶	داستان هفتخان اسفندیار
۳۵۹	خان ششم و گذشتن از برف
۳۶۲	رزم رستم و اسفندیار
۳۶۸	بهمن به نزد رستم می رود
۳۹۲	بزد تیر بر چشم اسفندیار
۴۰۸	فرجام کار رستم
۴۱۳	پادشاهی بهمن پسر اسفندیار
۴۱۵	پادشاهی حمای چهارزاد
۴۱۷	پادشاهی داراب
۴۱۹	پادشاهی دارای داراب
۴۲۱	پادشاهی اسکندر
۴۲۶	اشکانیان
۴۲۸	پادشاهی اردشیر
۴۲۹	خردمندی اردشیر
۴۳۴	اندرز اردشیر به شاپور
۴۳۷	پادشاهی شاپور ذوالاکتاف
۴۳۹	پادشاهی یزدگرد بزه گور
۴۴۰	پادشاهی بهرام گور
۴۵۳	پادشاهی قباد
۴۵۴	زادن نوشین روان
۴۵۴	داستان مزدک با قباد
۴۵۵	پادشاهی کسری نوشین روان

داستان بوزرجمهر	۴۵۸
مجلس‌های بوزرجمهر	۴۵۹
گفتار بوزرجمهر	۴۶۰
پادشاهی هرمزد	۴۷۲
پادشاهی خسرو پرویز	۴۷۶
برگشتن روزگار از خسرو	۴۷۷
پادشاهی اردشیر	۴۷۸
پادشاهی یزدگرد	۴۷۹
تاریخ گفتن شاهنامه	۴۸۶
کشف‌الایات	۴۸۷
فهرست توضیحات	۵۸۵

به نام خداوند جان و خرد

سر آغاز

گزیده نویسی شاهنامه

شمار ایات شاهنامه را عموماً و بنا بر برآورد خود فردوسی - مطابق برخی نسخه‌ها^۱ - شصت هزار می‌دانند. اما شمار ایات دست‌نویس‌های کامل موجود بین چهل و هشت تا هفتاد هزار می‌نویسان است. حجم زیاد شاهنامه که تقریباً در میان منظومه‌های مهم زبان فارسی کم‌نظیر و شاید بی‌نظیر باشد، سبب شده است که بسیاری از خوانندگان به‌ویژه در زمانه پرشتاب ما دماغ و مجال خواندن آن را از آغاز تا انجام پیدا نکنند. خواندن یک یا چند داستان مجزاً را پیکر کلی کتاب هم، هر چند سودمند و در حد خود دلپذیر است، هیچ‌گاه نمی‌تواند نمودار کلیت کتاب و نشان‌دهنده تمامی وجوه اندیشه فردوسی بزرگ باشد. بنابراین، از دیرباز توجه پژوهندگان و همه شاهنامه‌دوستان به تهیه و تدوین گزیده‌ها و منتخباتی از شاهنامه جابجاء شده است تا به حکم ما لا یدرک کُلُّه لا یتُرک کُلُّه، باری به دلیل کوتاهی فهرست و یا بی‌حوصلگی کلی، از فیض آشنایی با کتاب سترگی همچون شاهنامه بازمانند.

شاهنامه بلافاصله پس از آن که به‌نظم در آمد مورد اقبال و پذیرش عام و خاص قرار گرفت و طی قرون و اعصار، با دقت و مواظبت بسیار نوشته و نگارگری و تذهیب و تزئین شد، چنان‌که امروز صدها نسخه خطی کامل و ناقص از این کتاب عظیم در کتابخانه‌های عمومی عالم پراکنده است (محبوب، ۱۳۸۷: ۶۷). علاوه بر آن، صدها

۱- بدو مانند این نامه را یادگار به شش بیور ایاتش آمد شمار (شاهنامه ۴۸۷/۸ حاشیه)

خلاصه و گزیده از روی نسخ خطی و چاپی آن در گذشته فراهم آمده و تا امروز نیز ادامه یافته است. بنا به کهن‌ترین گزارش، نخستین بار مسعود سعد (۴۳۸ - ۵۱۵) گزیده‌ای از ابیات شاهنامه را فراهم آورده است (عوفی، ۱۳۳۵: ۲۶۹). متأسفانه از این گزیده، که عوفی از آن به نام «اختیارات» یاد کرده جز نامی به ما نرسیده است. حدس زده‌اند دلیل این که در تذکره‌های ایرانی نامی از اختیارات شاهنامه مسعود سعد نیست باید این باشد که نسخه آن کتاب به ایران نرسیده بوده و عوفی که کتاب خود را در هند تألیف کرده، آن برگزیده را احتمالاً در همان دیار دیده بوده است (ریاحی، ۱۳۸۲: ۱۷۳). در حال حاضر قدیم‌ترین گزیده موجود از ابیات شاهنامه اختیارات علی بن احمد است که اولین بار تقی زاده در سال ۱۳۰۰ ه. ش آن را در مجله کاهوه معرفی کرده است. این کتاب در سال ۴۷۴ هجری برای ملک‌شاه سلجوقی گردآوری شده است و نسخه‌ای از آن در کتابخانه گوتای آلمان نگهداری می‌شود و میکروفیلم آن نیز در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران موجود است (علی بن احمد، ۱۳۷۹: ۹). ریاحی بر آن است که این اختیارات به نام ملک‌شاه سلجوقی که برای ابوالفتح ملک‌شاه بن محمد از سلجوقیان ارزروم فراهم شده است، با ابرارین، تاریخ ۴۷۴ را که به عنوان تاریخ این گزیده معرفی شده باید به ۵۷۴ تبدیل کرد (ریاحی، ۱۳۸۲: ۱۹۹).

یکی دیگر از منتخبات شاهنامه که آن را در حقیقت باید به عنوان نخستین ترجمه شاهنامه شناخت، ترجمه قوام‌الدین متی بن علی بن محمد بنداری اصفهانی (متوفی به سال ۶۲۴ هجری قمری) به زبان عربی است. برای ملک معظم عیسی بن ملک کامل ابوبکر ایوب فراهم آمده است. از آنجا که بنداری در ترجمه بخش‌هایی از شاهنامه را حذف و خلاصه کرده است، این اثر را می‌توان به گونه‌ای نخستین خلاصه کامل شاهنامه نیز به شمار آورد. ترجمه این کتاب در ماه جمادی‌الاول سال ۶۲۰ ه. ق آغاز شده و در شوال ۶۲۱ در دمشق به پایان رسیده است. نسخه موجود ترجمه بنداری متعلق به سال ۶۷۵ ه. ق یعنی همزمان با یکی از قدیم‌ترین نسخه‌های کامل و شناخته شده شاهنامه محفوظ در موزه بریتانیا است. از این رو، این ترجمه همواره به عنوان یکی از منابع عمده برای تصحیح شاهنامه، مورد توجه بوده است. این نسخه را عبدالوهاب عزام، ادیب مصری، در سال ۱۳۱۱ ه. ش تصحیح و عبدالمحمد آیتی در سال ۱۳۷۹ به فارسی روان ترجمه و بازگردانی کرده است.

منتخبات شاهنامه در هند

سرزمین هند از دیرباز با شاهنامه فردوسی پیوندی نزدیک و ناگسستی داشته است. شاهنامه یکی از ارزشمندترین گنجینه‌های نگارستان‌ها، موزه‌ها و کتابخانه‌های شبه قاره هند بوده به طوری که به سادگی با مهابهاراتا و رامایانا، دو آفریده حماسی بزرگ هند، در خور سنجش بوده است (عابدی، ۱۳۷۰: ۳۳۷). به امر پادشاهان این سرزمین نسخه‌های بسیاری از تمام و یا بخش‌هایی از شاهنامه به وسیله خوشنویسان استنساخ می‌شد و نسخه‌های شاهنامه، گرانبهاترین هدیه‌هایی بوده که به شاهان تقدیم می‌شده است. گواه این مدعا، نسخه‌های خطی و چاپی فراوانی است که در گوشه و کنار هند نگهداری می‌شود. علاوه بر این، شاهنامه برای اولین بار نیز در سال ۱۸۱۱ میلادی در سرزمین هند به چاپ رسیده است. اولین نسخه‌ای که به نام خلاصه شاهنامه تدوین شد نیز در سرزمین هند بوده است.

این خلاصه که به نام نای منتخب شاهنامه، تاریخ دلگشا و تاریخ شمشیرخانی مشهور است، برای شمشیرخان، حاکم غزنی، فراهم آمده است. این کتاب دوبار در سال‌های ۱۳۷۸ و ۱۳۸۴ به کتابت به کوشش احیا محمد آقازاده (انجمن آثار و مفاخر فرهنگی) و طاهره پروین اکرم، پروفسور نگاه فرهنگ و هنر و مرکز تحقیقات فارسی) تصحیح شده و در ایران و پاکستان به چاپ رسیده است.

مجتبی مینوی در نسخه‌ای از شاهنامه دو نسخه خطی از منتخبات شاهنامه اشاره کرده که یکی از آن‌ها منتخب شاه‌جهانی است (مینوی، ۱۳۸۴: ۱۵۱). در منابع کتبی و شفاهی از این نسخه نام و نشانی به دست نیامد جز این که نسخه‌ای هست به نام منتخب اللغة شاه‌جهانی در توضیح واژه‌های شاهنامه فردوسی که میکروفیلم آن در کتابخانه آستان قدس نیز موجود است. دور نیست که نسخه مورد اشاره مینوی همین تاریخ دلگشای شمشیرخانی باشد که در بیست و ششمین سال جلوس شاه‌جهان به اتمام رسیده، در غیر این صورت بعید به نظر می‌رسد، نسخه‌ای که مینوی بالنسبه معروف معرفی کرده، در فهرست نسخ خطی و چاپی شاهنامه در هند و اشارات شاهنامه پژوهان نیامده باشد. ذیح ا... صفا نیز از همین تاریخ دلگشا به نام منتخب‌التواریخ نام برده است (صفا، ۱۳۳۳: ۲۱۶).

شمار فراوان نسخه‌های خطی تاریخ دلگشای شمشیرخانی حاکی از آن است که این خلاصه در هند و پاکستان مورد پسند علاقه‌مندان به شاهنامه واقع شده است. این کتاب، دوبار در سال‌های ۱۱۷۸ و ۱۲۳۷ ه. ق خلاصه و به زبان‌های هندی و اردو نیز ترجمه و چندین بار تجدید چاپ شده است. جی. اتکینسن (J. Atkinson) خلاصه شاهنامه فردوسی را در سال ۱۸۳۲ میلادی به انگلیسی برگردانده و به چاپ رسانیده است. در فهرست نسخ خطی شاهنامه در هند، از خلاصه دیگری به نام فصاحت الیاب نیز نام برده شده که هردهیان سینگ‌بن دیوان شیوال نامی در سال ۱۲۴۹ ه. ق به تائیلند ای نواب محمدعلی خان بهادر والی اوده نوشته است. نیز از خلاصه شاهنامه‌ای به نام شاهنامه بخت‌آور خان یاد کرده‌اند که به دست بهادرخان عالمگیرشاهی فراهم آمده و دستنویس آن در کتابخانه دانشگاه بمبئی موجود است (عابدی، ۱۳۷۰: ۳۴۰).

تعدادی گزیده هم در کتابخانه‌های ایران موجود است؛ از آن جمله است، یک نسخه خطی در کتابخانه ملی به نام شاهنامه منشور از ارجانی شوشتری در ۹۲۰ صفحه، متعلق به قرن یازدهم هجری که مؤلف آن از ملازمان دربار جلال‌الدین اکبر و پسرش جهانگیر بوده و در سن ۱۰۴۰ ه. ق به امر وی، شاهنامه فردوسی را به نثر درآورده تا فهم آن برای همه مردم از سراسر خراسان ممکن باشد. این نسخه فقط خلاصه منشور پادشاهی کیخسرو از شاهنامه فردوسی است.

یک نسخه چاپ سنگی بدون تاریخ نیز، نام منتخب شاهنامه و اشعار منوچهری در کتابخانه آستان قدس رضوی موجود است. این منتخب شامل تمام ابیات نبرد رستم و سهراب، کشته شدن اشکبوس به دست رستم، داستان شیراز، توکد تا آگاهی یافتن وی از وجود پسرش شاپور است که هر سه داستان از پر مخاطب‌ترین داستان‌های شاهنامه است.

اولین گزیده‌های چاپی شاهنامه

به استناد کتاب‌شناسی فردوسی ایرج افشار، اولین گزیده چاپی شاهنامه در سال ۱۸۰۱ میلادی به وسیله هاگمن (E.G. Hagemann) در اروپا به طبع رسید. پس از آن در فاصله سال‌های ۱۸۱۴ تا ۱۹۲۶ میلادی، اتکینسن (Atkinson)، موهل (Mohl) و لرس (Vullers)، کمال، چثرت (Jarret)، پیزی (Pizzi)، پاشازاده و یوسف ضیا، کنگا (Kanga)، انتیا (Antia)، جعفری زینبی و دیگران منتخباتی از شاهنامه را در

کلکته، بمبئی، استانبول، الله‌آباد و تاشکند به چاپ رساندند. در ایران نیز اولین گزیده چاپی شاهنامه در سال ۱۳۰۶ ه.ش به وسیله بدیع الزمان فروزانفر برای دبیرستان زردشتیان فراهم شد. نصایح فردوسی از رشید یاسمی یکی دیگر از گزیده‌های ارزشمند شاهنامه است که در سال ۱۳۰۷ ه.ش به چاپ رسید (افشار، ۲۵۳۵: ۲۸۱-۲۸۳). در این گزیده حدود ۱۶۰۰ بیت از بهترین ابیات اندرزی شاهنامه ذیل هفتاد عنوان فراهم آمده‌است. پس از آن محمدعلی فروغی در سال ۱۳۱۳ اولین خلاصه منظوم و کامل شاهنامه فردوسی را فراهم آورد که از برجسته‌ترین و گرانقدرترین خلاصه‌ها و گزیده‌های شاهنامه به‌شمار می‌آید. خلاصه منظوم شاهنامه کار بسیار دشوار و زمان‌گیری بود که فروغی با وجود اشتغال به کارهای دولتی آن را با دقت و حوصله انجام داد و کار او سرمشق و الگویی برای گزیده‌نویسان بعدی شد.

این خلاصه پس از دو مقدمه ارزشمند درباره فردوسی و اهمیت شاهنامه، در هجده جروه بخش فراهم آمده‌است که هر یک داستانی مستقل و یا وقایع مربوط به یکدیگر را تشکیل می‌دهد. ابیات این خلاصه از میان برجسته‌ترین ابیات شاهنامه با دقت خاصی گزینش شده و بیش‌ترین حجم ابیات منتخب به بخش حماسی یا پهلوانی شاهنامه به‌ویژه داستان‌های هفت‌خان رستم، هفت‌خان اسفندیار و رستم و اسفندیار مربوط می‌شود.

یکی دیگر از خدمات ارزنده فروغی در عرصه شاهنامه‌پژوهی تعیین سال ۱۳۱۳ شمسی به عنوان هزاره فردوسی بود. جشن‌های هزاره که در تهران، مشهد، طوس و همزمان در کشورهای فرانسه، انگلیس، مصر، عراق، تعدادی از کشورهای دیگر برپا شد، رویداد مهمی بود که یکی از نتایج آن انتشار شمار زیادی آثار پژوهشگران در داخل و خارج از کشور در زمینه فردوسی‌شناسی بود (شعربابی، ۱۳۸۷: ۲۶۳)، به‌گونه‌ای که در آن سال نیز در کنار شاهنامه‌های کامل، چندین منتخب نیز در ایران انتشار یافت (افشار ۲۵۳۵: ۴۲).

همزمان با خلاصه شاهنامه فروغی، چند گزیده دیگر به نام‌های هزار بیت از شاهنامه به یادگار هزارمین سال به جهان آمدن فردوسی، رستم و سهراب از محمد مقدم و منتخبات شاهنامه فردوسی از محمدجواد تربتی برای جشن هزاره فردوسی منتشر شد و پس از آن چند گزیده دیگر از شاهنامه در عشق‌آباد و بمبئی و ایران به

ترتیب به وسیله منافزاده و شرف‌الدین الکتبی و محمد پروین گنابادی و ذبیح‌الله قدیمی به طبع رسید.

در سال ۱۳۲۱ دومین گزیده ارزشمند فروغی، به نام منتخب شاهنامه برای دبیرستان‌ها، به نظم و نثر با همکاری حبیب یغمایی منتشر شد. فروغی برای تهیه این منتخب نسخه‌هایی معتبر از کتابخانه ملی به امانت گرفت و ترجمه مول فرانسوی را با نسخه‌های دیگر پیش رو گذاشت و با همکاری یغمایی بیش از دو سال به انتخاب و تصحیح ابیات مشغول بود. وی با وجود اشتغال به کارهای مهم دولتی و گرفتاری بیار، هرگز از این خدمت غافل نماند (فروغی، ۱۳۵۴: ۵۴۹).

فروغی در این منتخب نیز همچون خلاصه شاهنامه حتی الامکان به تمام وقایع و داستان‌های اصلی شاهنامه پرداخته است به طوری که هم خواننده بر کل روایات شاهنامه اشعار اصلی می‌کند و هم رشته مطالب گسسته نمی‌شود. شیوه و اساس گزینش ابیات داده‌ها، این منتخب نیز تقریباً همانند خلاصه منظوم شاهنامه است، جز این که در این منتخب به جای به کارگیری زبان نثر برای پیوند بخش‌های مختلف داستان‌ها، مجال پرداختن به شرح رخدادهای فرعی بیشتر بوده و حذف ابیات توصیفی غیر ضروری و پرداختن به ذرع اصلی داستان، حجم منتخب شاهنامه را نیز بسیار کاهش داده است. از طرف دیگر، روایت بخش‌هایی از داستان به نثر، فرصت مناسبی را برای فروغی فراهم آورده که با دست‌ریسواس بیشتری به گزینش ابیات برجسته شاهنامه بپردازد و در انتخاب بهترین ابیات شاهنامه، هنرنمایی کند.

این کتاب نیز در میان خلاصه‌ها و منتخبات شاهنامه، جایگاه نخست را به خود اختصاص داده است، به گونه‌ای که تقریباً همه خلاصه‌ها و کتب‌های پس از منتخب شاهنامه فروغی به آن تاسی جسته و از آن تأثیر و الهام گرفته‌اند. منتخب شاهنامه برای دبیرستان‌ها، خلاصه‌ای دقیق و کم‌عیب است. با وجود این اکنون نیز پس از گذشت سال‌ها و انتشار صدها گزیده و خلاصه به نظم و نثر هنوز منتخب شاهنامه فروغی، به‌ویژه از نگاه انتخاب بخش‌های مناسب، جایگاه خود را به عنوان بهترین گزیده شاهنامه فردوسی حفظ کرده است.

پیوستگی و تمامیت شاهنامه، به گونه‌ای است که هرگونه حذف و گزینشی به کمال و کلیت آن لطمه می‌زند؛ شاید با توجه به ویژگی خلاصه‌ناپذیری شاهنامه

بوده است که اغلب ترجیح داده‌اند به جای فراهم آوردن خلاصه‌ای از کل کتاب، داستان‌های کوتاه و مستقل و برجسته‌ای از آن را برای استفاده نسل روزگار خود برگزینند و به شرح و توضیح و تحلیل آن پردازند. در هر حال، ضرورت اختصار و به‌گزینی امروز بیشتر از پیش خود را نشان می‌دهد.

درباره این به‌گزین

در این برگزیده - به ویژه از دیدگاه بخش‌های درخور گزینش - به کتاب منتخب شاهنامه محمدعلی فروغی نظر داشته‌ایم، اما بنا بر مقتضای کار تغییرات لازم حتی در بخش‌های مورد گزینش، داده شده است؛ چنان که ضبط ابیات متن به کلی براساس چاپ دکتر جلال خالقی مطلق (چاپ سوم، تهران، مرکز دایرةالمعارف بزرگ اسلام، ۱۳۱۹ و چاپ دو جلدی سخن ۱۳۹۳) تنظیم شده است. بخش‌هایی از شاهنامه که به نظر ما کمتر کمتری داشته به نثری فشرده و تقریباً سره، بدون استفاده از واژه‌های بیگانه، بخش‌های منظوم پیوند یافته تا خواننده بتواند کلیت رویدادها و داستان‌های شاهنامه را در حجم کم در اختیار داشته باشد.

آوردن مقدمه‌ای در سرفصل داده مختصر فردوسی و شاهنامه، برای خواننده این کتاب لازم بود، چنان که توضیح راه‌ها و تعبیرات دشوار یا اندکی دشوار و همچنین معرفی کوتاه جای‌ها و نام‌ها نیز ضرورت داشت به این منظور، در حاشیه، واژه‌ها و ابیات مشکل‌تر معنی شده است. برای معنی کردن واژه‌ها اولاً هر واژه یا ترکیب به همان صورتی که در متن به کار رفته معنا شده است مثلاً اگر فعل بوده به مصدر تبدیل نشده یا اگر کلمه در یک ترکیب به کار رفته به همان صورت ترکیبی معنا شده است. معنایی هم که در برابر کلمه آمده تنها همان معنایی است که در این جا مراد بوده و ممکن است در فرهنگ‌ها برای آن معانی دیگری هم آمده باشد. براین اگر خواننده معنای داده شده را در متن بگذارد به راحتی می‌تواند منظور بیت را دریابد. هر کلمه به میزان حاجت معنا شده؛ یعنی هم از آوردن توضیحات حاشیه‌ای و ذکر شواهد، جز در هنگام ضرورت، صرف نظر شده و هم از توضیحات فنی و اضافی، که ممکن است تنها اهل فضل و متخصصان علوم ادبی را به کار آید، خودداری و به حاصل معنی کلمه در بیت مورد نظر بسنده شده است. سعی کرده‌ایم برای تبعیت از روش علمی و پرهیز

از بالا رفتن حجم کتاب، هر کلمه یا تعبیر را تنها یک بار معنا کنیم و در موارد مکرر حتی المقدور به مورد قبلی با ذکر شماره بیت ارجاع دهیم. برای معنی کردن کلمات از کتاب‌های واژه‌نامه، فرهنگ لغات شاهنامه، لغت فرس، برهان قاطع، جهانگیری، معجم شاهنامه، فرهنگ تاریخی زبان فارسی و فرهنگ دوجلدی شاهنامه از دکتر علی رواقی و در چند مورد هم از فرهنگ شاهنامه اثر فریتس ولف سود برده‌ایم.

برای توضیح اعلام جغرافیایی از کتاب فرهنگ شاهنامه؛ نام کسان و جای‌ها، از حسین شهیدی مازندرانی و برای اعلام تاریخی از کتاب فرهنگ نام‌های شاهنامه، تارین دکتر رستگار فسانی بهره گرفته‌ایم. تدوین واژه‌نامه‌ای مشتمل بر موارد توضیح داده شده با ذکر شماره بیت را در پایان لازم دیدیم، تا خوانندگان کتاب هر جا به کلمه‌ای قابل توضیح رسیدند که در زیرنویس معنی نشده بود مطلوب خود را از آن جا پیدا کنند. این فهرست، خاص نام‌ها و واژه‌های توضیح شده‌است و ابیاتی را که به طور کلی و موردی منی شد، در بر نمی‌گیرد. استفاده از سجاوندی و حرکت‌گذاری در موارد لازم را به مسوَرکت به خوانندگان ناآشنا بایسته دیدیم و از این حیث باید از خوانندگان آگاه و صاحب نظر بزرگسبخواهیم. نمایه واژه‌های دشوار و کشف‌الابیات این گزیده هم برای تسهیل در پژوهندگان در پایان کتاب با ذکر صفحه مورد نظر داده شده است.

در پایان، لازم می‌دانم از خانم‌ها، اطباء، ماهیان دانشجوی کوشنده و دل‌آگاه دکتری زبان و ادبیات فارسی که برای تطبیق ابیات کتاب خالقی مطلق زحمت کشیده و از خانم مرضیه دلیری اصل که حروف‌نگاری و تصحیح و پردازش متن کتاب را با حوصله انجام داده‌اند، سپاسگزاری کنم.

نکته‌بینی‌های دوستان دانشمند آقایان دکتر هادی آذرخواه و حمیدرضا نویدی مهر در بازبینی نهایی به سلامت متن کتاب باری رساند و سه هزار نادرستی‌های آن را تا حد ممکن پایین آورد. سپاسگزاری از این دوستان عزیز را بر خود فرض می‌دانم.

محمدجعفر یاحقی